

▲ Nádfedésű pince részlete

ÉRTÉKEK ŐRZÉSE ÓCSÁN

A 40 éves Ócsai Tájvédelmi Körzetben

Előd Réka

„A települést körülvevő táj látványában a rend, az illeszkedés, az arányosság, a harmónia uralkodik. Ócsa fontos hely, tud és őriz valamit. Példát mutat és kíváncsívá tesz. Minden itt történik, itt minden megtörténik, végletes hely. Vérrel és verejtéssel kötömbökből, emberfeletti munkával az örökkévalóságot hirdető katedrális épült itt. A felszentelt idegen köveket ideszállító szabályozatlan ősi Duna hordalékába nádfedeles pincéket vájt a szorgos emberi kéz. Az apró, fehérre meszelt, mulandó vályogházak és a fűtca vakolatászes urizáló polgárházai együtt jelentik a város építészeti örökségét. Az építészeti forma és az építőanyag forrása a táj, a környezet, a teremtett világ. Az elpusztíthatatlan állandóságok és a folytonos változások, újjászületések kettősségében él a hely. A mának fontos üzenet mindez. Ez a tanítás volt a legfontosabb, amit mindig követendőnek tartottam a településfejlesztésben. Településeink látványától sem várhatunk el kevesebbet, mint a rendet, az illeszkedést, az arányosságot és a harmóniát. Erre tanít, erre nevel ez a hely.”

Horváth Zoltán

Ócsa Landscape Protection Area

The Ócsa landscape protection area lies in the middle of one of the most populous, heavily industrialized regions of Hungary. Thanks to the continuous flux of water in the area as a result of unsuccessful 19th century attempts for drainage, its flora and fauna are exceptional and unique. Animals abound here in great numbers and variety, closely depending for survival on the spectacular variety of plants. Its bird population is so rich that most part of the landscape protection area is under the protection of the international Ramsari Treaty. This exceptional nature protection area is well complemented by the old village structure developed around the fortified Premontrean church, with remnants of the 18th century popular architecture. As a response to the challenges posed by 21st century life, the House of Regional Traditions fulfills significant functions in the life of the settlement and the wider region as a center for traditions, community development and landscape and nature protection. It quickly rose to countrywide fame through its well-designed programs and exhibitions.

▲ Ujjaskosbor

▼ Hagyományőrző rendezvény a tájházban

Az ország egyik legnépesebb, iparosodott területén az erőteljes emberi beavatkozások nehezen kiszámítható sodrásban maradt meg a Duna–Tisza közén hajdan kiterjedt lapterület egyik utolsó, ékes maradványfoltja. Az Ócsai Tájvédelmi Körzet botanikai és állattani ritkaságait, értékeit a 19. századi lecsapolások eredménytelensége miatt fennmaradt állandó vízjárásnak köszönheti. Területének egészére jellemző a mozaikosság, vagyis a nyílt vizek, nádasok, rétek, erdők, sztyepprétek váltakozása, és az ennek megfelelően váltakozó emberi tevékenységek nyomai. A kivételes természeti területet méltó módon egészíti ki a premontrei erődtemplom mellett megbúvó „öregfalú”, ahol még fellelhetők a 18. századi népi építészet nyomai, az ún. két beltelkes településszerkezet apró parasztportái, nádfedeles lakóépületei.

A hajdan itt dolgozó kutatók bölcs felismerésének és kitartásának köszönhetően 1975-ben a terület országos védeltséget kapott, természetvédelmi és műemlékvédelmi oltalom alatt áll.

A természet kincsei

Az ócsai táj szerkezetét akkor érthetjük meg a legjobban, ha kiállunk az öreg-hegyi pincesoránál lévő egykori Duna-terasz peremére: a Duna–Tisza közti hátság dombjai itt, Ócsán véget érnek, és találkoznak a

Duna sík árterével. A Gödöllői-dombvidék és a Duna–Tisza közti hátság felől talajvíz áramlik a területre, ami a mélyebben fekvő részeken kilép a felszínre. Az Ős-Duna medrének mélyedéseiben az állandó vízborítás hatására alakult ki a turjánvidék. A turján jelentése: ingoványos, mélyen fekvő rét, amelyen itt-ott víztükör van, a talaja lápszerű, fekete, humuszos. Eredetileg a felszínre került talajvíz fokozatosan, medencéről medencére átbukva, lassan haladt. Ezt az egyensúlyi állapotot

bontották meg a tereplépcsőket átvágó belvízcsatornák és az Árapasztó-csatorna. Ennek következtében május végére lefolyt a víz a térségből, ezért a vízhez kötődő növény- és állatfajok szaporodása veszélybe került. A turján vízháztartásának helyreállítása érdekében több lépésben végzett rekonstrukciós munkák eredményeképpen a csatornák szabályozhatóvá váltak, a terület vízellátottságától függően nyithatóak és zárhatóak a zsilipek. Az Öreg- és Nagyturján állapota javuló tendenciát mutat, és további vízkormányozási beavatkozásokkal közelíthető a természetes viszonyokhoz. Ott alakulnak ki lápok, ahol a vízutánpótlás folyamatos, és nagyjából egyenletes. Ilyen területen az elhalt szerves anyag egész évben oxigéntől elzárva a víz alatt van, nem bomlik el, hanem egy sötét színű, nedvszívó, rostos szerkezetű anyaggá, tőzeggé alakul. A láp nehezen átmelegedő, vizes, hideg talaján sok faj túlélte a jégkorszakot követő felmelegedést, vagyis a lápi növényfajok egy része hazánkban jégkori maradványnövény. Az égeres láperdőkben jellemző enyves éger és magyar kőris tövében felhalmozódott humuszban elsősorban páfrányok élnek, míg a fák közötti nyílt vízben némely évben gyönyörű, rózsaszín szőnyeget alkot a békalilium.

Magasabb térszínen találkozunk a képerjés kiszáradó láprét társulással,

▲ Ócsai Tájház

▲ Kornistárnics

amely Ócsán az egyik legelterjedtebb élőhelytípus, különlegesen fajgazdag társulással. Nyár elején a kékperjésben néhol százával-ezrével láthatunk mocsári kosbort, szúnyoglábu bibircsvirágot, hússzínű ujjaskosbort, vitéz kosbort, késő nyáron pedig a kék színű kornistárnics és az elegáns, illatos buglyos szegfű virít. Ezekről a rendkívül értékes rétekről tudnunk kell, hogy az évszázados emberi művelés – kaszálás – tartja fenn őket. Ahol a kaszálás valamilyen okból néhány évig elmarad, beindul a cserjésedés, majd a beerdősülés. A változatos növényzethez és mikroklímához kötődő állatvilág, mely fajban és egyedszámban is igen gazdag, itt megmaradt. Különösen az Alföld máshol lecsapolt mocsárvilágával eltűnő halfajok, kételtűek, hullók, rovarok, madarak nagy fajszáma jellemző. A területen szemünk elé kerülhet a ritka ezüstsávós szénalepke, illetve a kis gyékénybagolylepke. A lápokra hajdan oly

jellemző réti csík és a ma már fokozottan védett lápi póc is honos itt.

Gazdag madárvilágának köszönhetően a tájvédelmi körzet nagy része kiemelt jelentőségű, nemzetközileg is védelem alatt álló, ún. Ramsari Egyezmény alá tartozó terület. A madarak megfigyelését, tudományos felmérését, az érdeklődők számára történő ismertetést 1983 óta az Öregturján területén lévő Madárvárta kutatói végzik.

A tájba simuló település / Néprajzi értékek, és az egykori határhasználat

A terület mozaikosságához alkalmazkodva alakult ki a településszerkezet is. Az Alföldre egykor jellemző két beltelkes rendszerben egy helységeken belül minden gazdának két telke van. A település középső részén girbegörbe utcákkal, közökkel tagolva csak lakóházak álltak kicsi, és általában kerítetlen telkeken. Ezt a tömböt ölelték

körbe a kertek, vagyis a gazdasági udvar, ahol az állatokat és a gazdasági eszközöket tartották, a mezőgazdasági munkákat végezték. A templomot körülölelő Öregfalu 62 portája, a kis telkeken álló parasztházak legöregebbjei a 18. század végén épültek. Ma hat egyedi, műemlékvédelem alatt álló ház őrzi e kor magyar alföldi építészeteinek sajátosságait.

A turján járhatatlan, vizenyős területei mai szemmel haszontalannak tűnhetnek, az elmúlt évszázadok azonban nem ezt bizonyítják. Az itt gyűjtött nádat ház- és pincetető készítéséhez és javításához használták. Régen úgy mondták: „az a tetőfedő nád jó, amelyik jó csádés, mert vékonyan rakva sem ázik be”. Jellegzetes volt az ócsai nádtetők szegése, oromkialakítása, a csúcsok végződése, a tető karaktere. Házfalakat sövényvel, később vályogból készítették. A vályognak való földet kiásták, azután törekkkel, sással, szalmával keverték,

▼ Pincesor. Ócsa

meglocolták, majd lóval megtaposztatták, és villával rakták.

Sással fedték a krumplics vermet, egerek ellen a disznóól padlására rakták, azzal takarták a kazlakat, dikók, ülőkek fonásához és kévekötözéshez használták, mert azt nem rágta el az egér. Gyékényből a kertészek hasurát (melegágyi takarót) készítettek, a kádárok a hordódongák közé tették, de vermet, kunyhót is fedtek vele. Söprűvessző és tövisborona lett a rekettyefűzből, a fagyal, a serevényfűz és a kökény vesszőjéből kosarat készítettek. Ócsán külön mesterséggé vált tartották számon a sövénykerítés-építőt, a vesszőborona-készítőt és a vesszőseprőkötőt. A hatalmas kiterjedésű vizekben folyó halászat és csikászta táplálékot és megélhetést biztosított.

A területet eredendően láp- és ligeterdők, főleg keményfaligetek, valamint homoki tölgyesek borították. Az erdők jó részét kivágták, helyükön kaszálókat alakítottak ki. Ócsán a szénakereskedelemnek évszázadokon keresztül nagy hagyományai voltak. Hajnalban vagy késő este kocsisorok indultak a fővárosi szénapiacokra, a Haller piacra és Budára, a Széna térre. A legnagyobb szénafelhasználó a katonaság, a SZEFO, a sörgyárak, a Lóverseny Vállalat, a Közvágóhid, a Köztisztasági Hivatal, a Lovas Rendőrség, a cirkuszok és a Fővárosi Állatkert volt.

A vizes területeken növekedő hosszú szálú füvet a szarvasmarha hasznosítja jól. Télen és tavasszal a turjánokat körülvevő homokos magaslatokon tartották az állatokat. Ahogy nyár elejére lejjebb szállt a turján vize, az első kaszálás után a sarjút kezdték legeltetni, s fokozatosan hajtották egyre beljebb a turján mocsaras mélyedéseibe is a marhát. A tőzgebányászat térnyeréséig az Öregturjánban volt az ócsaiak disznólegelője, ahová naponta hajtották ki a csürhét, vagyis a mindenféle korú és fajtájú disznókat.

A szőlő- és gyümölcsstermesztés helyszíne volt az öreg-hegyi pincesor, ami a hajdani Ós-Duna partján, a löszös, agyagos magaslaton húzódik. Nádborítású, általában nyugat felől nyitott, hátul lekerekítetten kontyolt, a föld felszínén álló nyeregtetők takarják a pincegádorokat. Több mint száz lyukpince maradt fenn, melyek közül egyre

többet újítanak fel a tulajdonosok. A hegyen fellelhető még néhány gunyhó is, amelyekben a szőlőfeldolgozás eszközeit tartották. Ezek eredetileg rakott falú, nyílt fedélszékű, ollós ágas, szelemengerendás, sáttortetős, nádborítású építmények voltak.

A hagyományok tovább élnek

Az Ócsai Tájvédelmi Körzet (TK) létrejöttével megvásárolt első, közvetlenül az Árpád-kori templom mellett álló épület és porta ad otthont ma a néprajzi gyűjtemény nagy részének, melyet a TK első vezetője, Sára János kezdett el gyűjteni. A tárgyak jelentős hányadát a helyi lakosok ajándékozták oda, így nyílt meg 1980-ban az Ócsai Tájház. Ma már hat porta épület-együttese fogadja a látogatókat, melyekben bútorok, berendezési és használati tárgyak, néprajzi gyűjtemény látható. A melléképületekben és az udvarokon a gazdálkodás eszközei találhatóak, köztük a lápi vidékhez kapcsolódó szerszámok a legérdekesebbek.

A régi épületek és tárgyi emlékek azonban rendszeresen életre kelnek a tájház rendezvényein, melyek többsége a helyiek közreműködésével valósul meg. Kétszer volt már autentikus ócsai lakodalmas, melynek alkalmából számos ócsai lakos öltötte magára elődei viseletét, és élte végig egy múlt századi házasságkötés ünnepét. Az októberi gazdanapon környékbeli

termelők költöznek az udvarokba, ahol szebbnél szebb portákon árulják helyben termelt vagy készített portékáikat az ámuldozó nagyközönség részére. Márton-napkor a pincesoron ünneplik a gazdák az újbort.

A Magyarországi Tájházak Szövetsége 2006-ban az Ócsai Tájháznak ítélte az Év tájháza címet, kiemelve, hogy „az »élő tájház« a 21. század kihívásainak megfelelő jelentős hagyományápoló, közösségformáló, táj- és természetvédelmi funkciót tölt be a település és a régió életében. Jól szervezett programjaival, időszaki és állandó kiállításával országos hírnévre tett szert.” A szívvel-lélekkel végzett szakmai munka újabb elismeréseképpen pedig 2012-ben Verbőczi Gyuláné kapta az Év tájházvezetője díjat.

A természeti értékek megismerésére a szabadon látogatható Selyemréti tanösvény bejárásával, illetve a turján fokozottan védett területén szervezett, vezetett túrákon nyílik lehetőség.

A Tájvédelmi Körzet területeinek kezelőjeként és a tájház üzemeltetőjeként a Duna-Ípoly Nemzeti Park Igazgatóság folyamatosan tervezi és irányítja az ócsai értékek megővését. A helyi együttműködések és a különböző alapokhoz benyújtott pályázataink lehetővé teszik a sikeres természetvédelmi és hagyományörző munka folytatását.